

AZ AVAR MŰVÉSZET INDAMOTÍVUMAI

PÁVAI ÉVA
Hódmezővásárhely

A Kárpát-medencében eddig feltárt avar leletek feldolgozása a megnövekedett anyagmennyiség következtében új szempontú vizsgálatokat igényel – a hagyományos módszerek megőrzése mellett. Minél sokoldalúbban elemezzük a rendelkezésünkre álló tárgyakat, annál biztosabban különíthetjük el az egyes művészeti-stílusbeli váltásokat. Így a hosszú, aprólékos kutatás eredményeként az avar népesség pontosabb kronológiai-etnikai különválasztására is lehetőség nyílik majd.

Egy évek óta elfeledett, de napjainkban újraéledő nézőpontból¹ vizsgáltam az avar övveretek egy csoportját, préseltek és öntötteket egyaránt. Az aprólékos motívum-elemzés fontossága mellett dolgozatommal az avar művészet magas színvonalára is szeretném felhívni a figyelmet.

Ezt a színvonalat mi már csak azon a néhány tárgyon tudjuk lemérni, amelyek napjainkig őrzik és tanúsítják az avar ötvösök fejlett művészi kifejezőképességét. Saját korukban azonban sokkal összetettebb viselet részei voltak például az övveretek, mint ahogyan azt az eddig feltárt avar leletanyagból gondolnánk. Egységes, a közösség tagjai által ismert jelrendszer részét képezték. Az a pompa, és az a motívumkincs, amely az övveretek sajátja, rajta kellett hogy legyen a textilen, a sátron, a nyeregtakarón, stb. is – akár hímezve, akár varrva. Az egész ruhának díszével együtt megvolt a maga szimbolikája, „díszítése” elkülönítette viselőjét a más népcsoportokhoz tartozóktól, ugyanakkor olyan jelekkel is felruházta őt, amelyek az alacsonyabb és a magasabb rangúaktól megkülönböztették. Ennek az ugyanaz-és-mégis-egyéni öltözetnek volt a része többek között az övgarnitúra is.

Dolgozatomban ennek, a csak férfi sírban előforduló leletegyüttesnek az elemzésére vállalkozom – kizárólag a rajta lévő motívumok miatt. Megfordítva: a fent említett szimbólumrendszer egyetlen tagját elemzem, amely ránk csak az övvereteken és a csonttárgyakon (tűtartókon, íjcsontokon stb. ...) maradt – szerencsére igen nagy számban. A mai terminológia indás díszűeknek nevezi ezeket a darabokat. Ebbe a rendszerbe tartoznak még a griffes-csüngős veretek és az ún. griffes-indás anyag is.

E tárgyakon az indadíszítés különféle megnyilvánulásai egyetlen alapmotívumból vezethetők le: egy „S”-alakú, végein egy-egy háromszög, vagy csepp formával és egy-egy ellentett elhelyezésű, kacs-szerűen tekeredő végtaggal ellátott elemből. Egyes da-

---

¹ A régebbiek közül J. Strzygowski, Huszka József, Felvinczi Takács Zoltán és Fettich Nándor munkásságát, újabban pedig Bérzi Szaniszló nevét kell megemlítenünk.

rabokon a háromszögben szemöldököt, szemet és száját is megfigyelhetünk (I. t.). Ez a forma tekinthető az egész késő avar indás művészet kiindulópontjának. Ezt az „S”-alakot tükrözik, felezik, sokszorozzák, ezt indásítják el. Az alábbiakban először a főbb forma-variációkat ismertetem, majd kitérek arra a problémára is, hogy mit ábrázolhat maga az „S”-alak.

Egész alakos típusok

A-típus (I. t.):

Az első számú variáció maga az alapmotívum. Legkonkrétabb ábrázolásait az 1-3. rajzokon láthatjuk. Szép számmal fordul első laposindás változatban is (4.). A fenti-ekből kiindulva a laposinda esetében a csökevényes fejekkel szemben a végtagok méreteikben hangsúlyozott szerepet kapnak. A tárgyakon megjelenő különböző elindásodott formái ellenére maga az „S”-alak, mint lényegi forma – mindig megmarad.

B-típus (I. t.):

Igen ritka a Tiszafüred-Majorosról származó szíjvég motívuma, amelyen két-két „S”-alak úgy kapcsolódik egymásba, hogy a tárgy középső részén lévő „fej-jelzeteik” belesímulnak az összekötő szárba.

C-típus (I. t.):

A hosszában tükrözött „S”-alak kevés helyen fordul elő.

D-típus (I. t.):

Sokkal gyakoribb a tükrözött „S”-alaknak az a megfogalmazása, amikor az alól összeérő fejeket keresztezik, s így egy háromszög, vagy rombusz-forma jön létre. Legtöbbször csaton, övforgón, nagyszíjvégen láthatjuk – utóbbi esetben három-négy alakzat szerepel egymás alatt.

E-típus (II. t.):

A két „S”-alak egybefonódására is van példa a Szentés-nagyhegyi temető 32. sírjából (1941-es ásatás)³ egy csattestről. A testeket úgy hajlítják, hogy kitöltsék a rendelkezésre álló teret.

---

² A táblákon szereplő típusok lelőhely-jegyzékét lásd alább.

³ Csallány 1962. Taf. XV.

F-típus (II. t.):

Főleg lyukvédőkön, de négyszögletes vereteken is előfordul az a formula, amikor az „S”-alakot képzeletben kinyújtják, majd a két fejet egy síkba hozzák úgy, hogy a testen középen hurok képződjön. A két fej az íven belül, a végtagok pedig kívül helyezkednek el. Utóbbiakat addig csúsztatják egymás felé a testen, amíg bele nem simulnak a hurok ívébe. Így egy félkör alakul ki, közepén és végein csomópontokkal. Négyszögletes vereten tükrözve és egymásba csúsztatva van meg (II. t. 4.).

G-típus (II. t.):

Övforgókon, nagyszíjvégeken, csont tütartókon láthatjuk a függőleges állású „S”-alakok egybekapcsolódásának szellemes megoldását: láncszerűen következnek egymás alatt. Elvontabb formában a fej eltűnik, s az egymásba fűződő végtagok egy-egy kört alkotnak. Főleg övforgókon érvényesül ez a megoldás. Előfordul, hogy a fej és a végtagok helyén egy-egy pont van.

H-típus (IV. t.):

A függőleges állású, végeikkel egymásba csúsztatott, egymás alatt sorakozó „S”-alakok másik megjelenési formája, amikor a fejeket elhagyják, s csak az egybefonódó végtagokat és a mozgást tovább vivő testet ábrázolják. Általában tükrözött formáját találjuk mindenütt ennek a változatnak. Kivételt képez egy Keszthelyről származó darab (V. t. - 2.), amelyen vízszintes állásban, egymás alatt, nem tükrözve láthatjuk e motívumot. Így a díszítés hálószerűvé válik.

I-típus (II. t.):

A függőleges állású „S”-alakok egybekapcsolódásának másik változata az, amikor a szimpla alak alá annak tükrözött párját helyezik úgy, hogy az egymásnak háttal összeérő részeket egybecsúsztatva az adott helyen egy kör jön létre. Kevésbé elvont ábrázolása ennek Szentes-Lapistón⁴ került elő.

J-típus (II. t.):

Az „S”-alak és tükrözött párjának vízszintes állású egybecsúsztatására is van példa. A közepén létrejött kör felső-külső részén a két fejet egy rombuszá csúsztatják össze, a két fél „S”-alakot pedig kifordítva ráhajlítják ugyanerre a körre; így a bal oldali fej a kör tetején lévő jobb oldali fejjel, a jobb oldali fej pedig a kör tetején lévő bal oldali fejjel kerül egy síkba. A végeredmény az, hogy egy kört láthatunk, amelynek felső-külső részén egy rombuszhoz hasonló alakzat, annak két oldalán, valamint a kör

⁴ Koszta József Múzeum, Szentes, 54. 7. 23.; Csallány Gábor 1933-34. Taf. LXVII. 7.

belső-alsó részén egy-egy végtag helyezkedik el. Ez a változat Szentés-Nagyhegyről ismert.⁵

K-típus (III. t.):

Függőleges állású „S”-alakok egy variáción belüli vízszintes és függőleges irányú tükrözésére is van példa. Ebben az esetben egymás alatt négy vízszintesen tükrözött alak követi egymást úgy, hogy végeikkel egymásba vannak csúsztatva. Az első sor tükröképe a második, annak pedig a harmadik. A negyedik sor azonban már csak az előzőt ismétli. Ebben a konkrét formában eddigi anyaggyűjtésemben nem találkoztam ilyen megoldással. Más a helyzet akkor, ha csak a körré formálódó végtagokat és a testet hagyjuk meg: a gátéri és a regölyi temetőben egy-egy préselt-lemezes szíjvégen láthatjuk ezt a csonkolt motívumot. Az alattányi temetőben szintén lemezes vereten ugyanennek a típusnak egy másfajta csonkolása mutatható ki: ekkor csak a fejeket hagyják meg, amelyeket úgy csúsztatnak egybe, hogy két egymásra szimmetrikus fejhez egy közös „szem” jár.

Fél alakos típusok

L-típus (IV. t.):

A felezett „S”-alak önmagában csak csattesten, vagy lyukvédőn fordul elő, általában erősen elindásodva.

M-típus (IV. t.):

Elvontan ábrázolt, középpontosan tükrözött „S”-alakokkal díszítettek egy övforogót, amelyen azok hullámszerűen sorakoznak egymás alatt:

N-típus (IV. t.):

A fél „S”-elemekből álló variáns ritkábban előforduló változata az, amikor négy-szögletes, vagy kerek vereteken három vagy négy, egymással 120 vagy 90 fokos szöveget zárnak be e fél alakok. Konkrétabb és elvontabb megjelenésük is van. Legismertebb talán a klárafalvai nagyszíjvégen⁶ található, ahol a kerékküllő-szerűen elhelyezkedő, gyors mozgást, futást imitáló elemek mintha a szíjvég másik oldalán levő vadászjelentetre utalnának. A vrapí lelet egyik csüngőjén (IX. t. 6.) öt fél „S”-alak kergeti egymást.

⁵ Móra Ferenc Múzeum, Szeged; L. sz.: 53.54.122.; közöletlen.

⁶ Móra Ferenc Múzeum, Szeged. L. sz.: 53.44.1.; Erdélyi István 1966. 22., 28. képek.

O-típus (IV. t.):

Sokszor tükrözött formában találjuk a felezett „S”-elemet, rendszerint már elindásodott állapotban. Ilyenkor a fejet egy nyelvszerű inda jelzi, a végtag pedig gyűrűhöz, körhöz, vagy ponthoz hasonlít. Főleg lyukvédőket és csüngős vereteket díszítenek így, de az állatfejes övforgók is ebbe a típusba tartoznak.

P-típus (IV. t.):

Csüngős veretek vereti részén fordulnak elő a vízszintes helyzetű, többszörösen tükrözött fél alakok, amelyek testvonaluk mentén érnek össze. A végtagok méreteikben hangsúlyozottak, a testnek csak az indítása, a fejek helyén pedig csak egy-egy „gomb” látható. A csüngős tagon az egyszerűbb O-típus van.

Q-típus (V. t.):

Az indás-csüngős vereteken és a griffes-csüngős darabok alsó részén ábrázolják a vízszintes állású, többszörösen tükrözött, fejfelé összeérő „S”-alakokat. A főtí veret (V. t. 2.) csüngős tagján már csak a végtagok maradtak meg.

R-típus (V. t.):

Ez a változat az O és a Q típus kombinációjaként jön létre. Tükrözött fél „S”-ek sorakoznak egymás alatt, míg a legfelső sorban ezeknek egy közös tükörképe látható.

Vegyes típusok

S-típus (V. t.):

Ez a forma a teljes és fél „S”-alakok variációjával jön létre. Jellemzője, hogy sohasem tükröződik, s mindig kitölti a rendelkezésére álló teret. Konkrétabb és szinte már növényre vált változata is megvan, s előfordul, hogy csak a testet és a végtagokat ábrázolják (V. t. 6.). Előbbiek fejlettebb – vagy feledékenyebb – változatai azok az áttört veretek, amelyeken az elágazások és a kacsok szabályos lyukakat képeznek, így maga az „S”-alak alig felismerhető (V. t. 7.). Ennek legelvontabb formái az ún. liliosmos veretek.

T-típus (V. t.):

Fél alakok kombinációjával találkozhatunk övforgókon, ahol a tárgyakon középtájon elhelyezkedő lyuktól jobbra és balra egymással ellentétes irányba forduló elemek követik egymást. Így a két középső fél alak tulajdonképpen egy egész, ennek két oldalán következők megint egy egészet alkotnak, és így tovább.

U-típus (VI. t.):

Ennél a változatnál az egész és a fél „S”-alakokhoz kifelé forduló fél alak is kapcsolódik, azonos végtaggal. Ilyen ábrázolás eddig csak a már említett szentes-nagyhegyi sírból került elő.⁷

V-típus (VI. t.):

Az U-típus továbbfejlesztett formája, amelyben csaknem az összes lehetséges kombináció megtalálható. Szintén csak Szentes-Nagyhegyen fordul elő.⁸

Az indás és a griffes-indás vereteken megjelenő „plusz” kacsok, hurkok, ... stb., mind ugyanannak az „S”-alaknak a variációs-díszítési lehetőségeit bővítik.

Megjegyzendő azonban, hogy a griffes-indás szíjvégek esetében az indás oldalról csak azt olvashatjuk le a másik oldallal kapcsolatban, hogy ott hány állat szerepel. Magára az ábrázolt jelenetre nem következtethetünk.

Az alapforma és lehetséges magyarázata

Ha elemeire bontjuk a motívumot, akkor egy középpontosan tükrözött, alsó testével visszaforduló állat alakját kapjuk, melyet tükörképével egybecsúsztatnak (VII. t. 1.). Így a fark és a fejek fedik egymást – a tárgyakon egy-egy fejben végződik az „S”-alak.

Ha ennek az alapmotívumnak az előzményeit keressük, vissza kell mennünk az időszámításunk előtti időszak sztyeppei művészetéig, a VII. század közepéig, földrajzilag pedig egészen az Altáj-hegységig. A pazyryki⁹, a tujekti¹⁰, az esziki¹¹ és a tuzdaki¹² kurgánokban, valamint Nagy Péter szibériai gyűjteményében¹³ szép számmal találunk olyan állatokat, vagy állatküzdelmi jelenetet ábrázoló vereteket, amelyeken alsó testtel visszafelé forduló helyzetben láthatjuk az állatokat (VII. t. 2¹⁴, VIII. t.¹⁵). Általában patások, szarvas, ló vagy kecske, egy esetben pedig nyúl¹⁶. Állatküzdelmi jelenetben maga a támadó legtöbbször markáns csőrű griff, ritkábban pedig négylábú, tigris-szerű állat, vagy kígyó¹⁷. Néha a ragadozók alsó teste is megfordul a ábrázolásokon.¹⁸

---

⁷ Ld. a 3. sz. lábjegyzetet.

⁸ Ld. a 3. sz. lábjegyzetet.

⁹ Artamonov, M. I. 1973. 227.; Rudenko, Sz. I. 1960. 289.

¹⁰ Rudenko Sz. I. 1960. 120., 122.

¹¹ Akisev, K. 1984. 54., 92., 94.

¹² Artamonov M. I. 1973. 45.

¹³ Artamonov M. I. 1973. 133., 181., 191., 213.

¹⁴ Akisev, K. 1984. 193.

¹⁵ Pazyryk 1-2. kurgán.

¹⁶ Rudenko Sz. I. 1960. 277.

¹⁷ Rudenko Sz. I. 1960. 151.

¹⁸ Artamonov M. I. 1973. 133.

Ezek a vereteken azt a pillanatot láthatjuk, amikor az állatot a támadója éppen elkapja. A megtámadott mintegy rázuhan mellső lábaira, hátsó végtagjai pedig oldalra csapódnak a lendülettől. A tárgyakon az első lábak az övveret síkjában vannak, az alsótestet pedig ábrázolás-technikai okokból visszafordítják. Az oldalt álló végtagokat csak így lehet szemléltetni.¹⁹

Az avar ötvös ezt az állatot örökíti meg minden egyes munkájában, annak díszítésre alkalmas kombinációit felhasználva. Minden övgarnitúra egy-egy állatküzdelmi jelentésként értelmezhető. A győztest sokszor csak a csatpecsek képviseli, amely a griffes csőrére²⁰ emlékeztet. Máshol a griffes-indás szíjvégén, vagy a griffes-csüngős vereteken láthatjuk viszont. Különösen szembetűnik ez a megállapítás akkor, ha végig gondoljuk, hogyan helyezkednek el az övön a garnitúra tagjai egymáshoz viszonyítva.

A griffes-csüngős daraboknál mindegyik griffnek megvannak a maga „áldozatai”. A veretsor két végpontja viszont a csat és a szíjvég, melyeken a győztest/győzteseket láthatjuk; ebben az esetben a ragadozó állat füzérszerűen tartja karmai között „áldozatait”. Ezen az elvont ábrázolási szinten az avar közegben már nem az a fontos, milyen állat a győztes és a legyőzött – maga a tény számít, a győzelem, amely egyben birtoklást, hovatartozást is jelenthet. Az avar férfi ezeket az állatokat viselte az övvereteken és az íjon is. Ez a burjánzó motívum eredetileg feltehetően még több tárgyat „díszített”.

A kezdetben egészen konkrét állat elvonatkoztatott ábrázolására, majd elindásodására az lehet a magyarázat, hogy fellép az ún. „felejtési effektus”. Vagyis minél távolabbról kell emlékeznie valamire az embernek, idővel annál inkább homályosabb lesz az emlékkép. Valamely jelentésének előtérbe kerülése fenntartja, élteti e motívumot tovább -legbensőbb mondanivalója, erővonalai tehát megmaradnak. Már nem az a lényeg azonban, hogy hogyan ábrázolják ezt az állatot, hanem az, hogy vele kifejezzenek valamit. Jellé, „egyszerű” „S”-alakká válik.

A Kárpát-medencében való alkalmazása már a közép avar övgarnitúrákban feltűnik. Az egyszerű „S”-alaktól (A típus) – amely a kunbányai arany törveretet²¹ is díszíti – a bonyolultabb változatig (K típus- III. t.) már ebben az időszakban is megtalálható. Feltűnő azonban, hogy utóbbi típusra a nagyszámú késő avar anyagban nincs példa eddig. A közép avar korban az „S”-alaknak ez a bizonyos fokig „geometrizált” változata a motívum fejlődésének egy másfajta irányultságát sejteti, mint ami a késő avar kori típusoknál megfigyelhető. Vagyis: – az A típust, mint alapelemet nem számítva – a közép avar kori indás anyag nem tekinthető az öntött, indás övgarnitúrák szerves előzményének.

A motívum sajátos megfogalmazását találjuk a hohlenbergi²² leletben (IX. t. 10-12). A nagyszíjvég az S, a csüngős veret az L, a kisszíjvég pedig az A típushoz tartozik. A Krungl-i veretek (IX. t. 8-9.)²³ laposindás díszítése egészen szokványos: a nagyszíj-

¹⁹ Szóllósy Gábor és Takács István szíves szóbeli közlése. Hozzászólásukat ezúton is köszönöm.

²⁰ Rudenko Sz. I. 1960. 287.

²¹ H. Tóth Elvira 1972. 6. kép

²² Hampel, Joseph 1905. Taf. CCXCII.

²³ Hampel, Joseph 1905. Taf. CCXI.; Fischbach Ottó 1894. 359-360.

vég T, a kisszíjvég pedig S típusú. Az albániai Vrapon²⁴ előkerült anyagra is vannak analógiák a magyarországi temetőekben (IX. t. 1-7.). A lyukvédő (IX. t. 5.) az A, a csat (IX. t. 1.) az S, a négyszögletes veret (IX. t. 4.) az A és az O, az egyik csüngős veret (IX. t. 3.) szintén az O, a másik (IX. t. 7.) a C és az S, a harmadik csüngős veret (IX. t. 6.) pedig az N típusba sorolható. A nagyszíjvég (IX. t. 2.) felső részén egy C, a többin pedig két egymásba fűződő T változat látható.

Érdekesekek a Káma és a Kaukázus közötti vidékről származó leletek díszítései is²⁵. Az „S”-alakú motívum variációs típusai közül az A (Sztolbica – X. t. 7-8.)²⁶, a D (Peszcanka²⁷, Veszelojszkij²⁸ X. t. 6., 9.; Brod²⁹ – X. t. 1, 3-4.), az L (Brod³⁰ – X. t. 2.), az O (Krjukovó Kuzsnoje³¹, Ljada³² – X. t. 11. 5.) és az S típus (Krjukovo Kuzsnoje³³ – X. t. 10.) fedezhető fel rajtuk.

A brodi temetőből való veretnek (X. t. 2.) igen jó párhuzama egy keszthelyi csat³⁴. A többi tárgyon azonban a motívum szokványos megfogalmazásainak kiviteli stílusa idegen a Kárpát-medencében eddig feltárt anyagtól. Ez a tény ellentmond az indás anyag Káma-vidékről való származtatásának³⁵. Inkább azt a lehetőséget kell felvetnünk, hogy a Kárpát-medencén és a Káma-vidéken kívül van még egy harmadik terület, ahol hasonló leletanyagok kell lenniük; ahonnan e motívum „elindult” a két nagy terület felé, hogy azután új környezetében a hordozó közösség belső törvényeinek megfelelően továbbfejlődjön.

A táblákon szereplő tárgytypusok lelőhely-jegyzéke:

A-típus (I. t.) – 1-2.: Szentés-Nagyhegy, 32. sír³⁶; 3.: Vác³⁷; 4.: Püspök-Szent-Erzsébet³⁸; 5.: Mártély³⁹.

B-típus (I. t.) – 1.: Tiszafüred-Majoros 1142. sír⁴⁰.

C-típus (I. t.) – 1.: Vác⁴¹.

D-típus (I. t.) – 1.: Fót 1. sír⁴²; 2.: Ó-Földeák⁴³.

---

²⁴ Werner, Joachim 1986.

²⁵ Erdélyi István 1982.

²⁶ Erdélyi István 1982. 29. kép

²⁷ Erdélyi István 1982. 44. kép

²⁸ Erdélyi István 1982. 90. kép

²⁹ Erdélyi István 1982. 68. kép

³⁰ Fettich Nándor – Marosi Arnold 1936. 39. kép

³¹ Erdélyi István 1982. 76. kép

³² Erdélyi István 1982. 53. kép

³³ Erdélyi István 1982. 70. kép

³⁴ Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly 1966. 1. 24. t.

³⁵ László Gyula 1955. 285.

³⁶ Csallány Dezső 1962. Taf. XV.

³⁷ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 75.

³⁸ Uo. Taf. 255.

³⁹ Uo. Taf. 85.

⁴⁰ Bérzi Szaniszló 1987. 50.

⁴¹ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 75.

⁴² Tettamanti Sarolta 1985. 12. kép

- E-típus (II. t.) – 1.: Szentes-Nagyhegy 32. sír⁴⁴.
 F-típus (II. t.) – 1.: Edelstal (Nemesvölgy)⁴⁵; 2.: Kaba-Bitózug 27. sír⁴⁶; 3.: Szentes-Nagyhegy 32. sír⁴⁷.
 G-típus (II. t.) – 1.: Gátér 3. sír⁴⁸; 2.: Dunaszekcső 42. sír⁴⁹.
 H-típus (IV. t.) – 1-2.: Keszthely⁵⁰.
 I-típus (II. t.) – 1.: Szentes-Lapistó⁵¹.
 K-típus (III. t.) – 1.: Gátér 3. sír⁵²; 2.: Regöly 136. sír⁵³; 3.: Alattyán 170. sír⁵⁴.
 L-típus (IV. t.) – 1.: Püspök-Szent-Erzsébet⁵⁵.
 M-típus (IV. t.) – 1.: Szeged környéke⁵⁶.
 N-típus (IV. t.) – 1.: Kemece 7. sír⁵⁷; 2.: Edelstal (Nemesvölgy)⁵⁸.
 O-típus (IV. t.) – 1.: Győr⁵⁹; 2.: Szirák 41. sír⁶⁰.
 P-típus (IV. t.) – 1.: Čunovo (Csúny) 1. sír⁶¹.
 Q-típus (V. t.) – 1.: Toponár 119. sír⁶²; 2.: Fót 1. sír⁶³.
 R-típus (V. t.) – 1.: Čunovo (Csúny) 1. sír⁶⁴.
 S-típus (V. t.) – 1.: Szirák 41. sír⁶⁵; 2.: Gátér 211. sír⁶⁶; 3.: Alattyán 369. sír⁶⁷; 4.: Szirák⁶⁸.
 T-típus (V. t.) – 1.: Gátér 273. sír⁶⁹.
 U-V - típusok (VI. t.) – 1-2.: Szentes-Nagyhegy 32. sír⁷⁰.

⁴³ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 80.

⁴⁴ Csallány Dezső 1962. Taf. XV.

⁴⁵ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 103.

⁴⁶ M. Nepper Ibolya 1982. 105.

⁴⁷ Csallány Dezső 1962. Taf. XV.

⁴⁸ Kada Elek 1905. 365.

⁴⁹ Cs. Sós Ágnes 1966-67.

⁵⁰ Hampel, Joseph III. Taf. 104.

⁵¹ Erdélyi István 1966. 18. kép

⁵² Kada Elek 1905. 365.

⁵³ Kiss Gábor – Somogyi Péter 281.

⁵⁴ Kovrig Ilona 1963.

⁵⁵ Hampel Joseph 1905 III. Taf. 254.

⁵⁶ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 96.

⁵⁷ Csallány Dezső 1960. 42.

⁵⁸ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 103.

⁵⁹ Huszka József 1912. 30.

⁶⁰ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 70.

⁶¹ Huszka József 1912. 30.

⁶² Szimonova, Eugenia 1969. Mitteilungen 2. 141-142. Taf. 44.

⁶³ Tettamanti Sarolta 1985. 13. kép

⁶⁴ Huszka József 1912. 19.

⁶⁵ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 70.

⁶⁶ Kada Elek 1906. 214.

⁶⁷ Kovrig Ilona 1963.

⁶⁸ Hampel, Joseph 1905. III. Taf. 71.

⁶⁹ Kada Elek 1908. 335.

⁷⁰ Csallány Dezső 1962. Taf. XV.

IRODALOM

Akisev, K.

1984 Kazakisztán ősi aranykincsei. Bp.

Artamonov, M. N.

1973 Szokrovisa szakov. Moszkva.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly

1966 Magyarország régészeti topográfiája I. Keszthelyi és tapolcai járás. Bp.

Bérczi Szaniszló

1987 Szimmetriajegyek a honfoglaláskori palmettás és az avar kori griffes-indás díszítőművészetben. *Cumania* 10. 9-61.

Csallány Dezső

1960 Szabolcs-Szatmár megye avar leletei. *JAMÉ* I. 31-83.

1962 Der Awarische Gürtel. *AAH* 14/1962. 445-480.

Csallány Gábor

1933-34 Avar kori és XI-XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban. *Dolg.* IX-X. 221-242.

Erdélyi István

1966 Az avar művészet. Bp.

1982 Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében. Bp.

Fettich Nándor – Marosi Arnold

1936 A dunapentelei avar sírleletek. *Arch.Hung.* XVIII.

Fischbach Ottó

1894 A krungli leletről. *AÉ.* 359-360.

Hampel, Joseph

1905 *Alterthümer Des Frühen Mittelalters in Ungarn I-III.* Braunschweig.

Husza József

1912 A magyar ornamentika hun eredete. Bp.

Kada Elek

1905 Gátéri (kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. I. közl. *AÉ.* 360-384.; 402-407.

1906 Gátéri temető a régibb középkorból II. közl. *AÉ.* 135-155.; 207-221.

1908 Gátéri (kiskunszállási) temető a régibb középkorból. *AÉ.* 330-339.

Kiss Gábor – Somogyi Péter

1984 Tolna megye avar temetői. *Diss.Pan.* III. 2.

Kovrig Ilona

1963 *Das Awarzeitliche Gräberfeld von Alattyán.* Bp.

László Gyula

1955 *Études archeologiques sur l'histoire de la société des Avars.* *Arch.Hung.* XXXIV.

M. Nepper Ibolya

1982 A kaba-bitózugai avar temető. *Comm. Arch.Hung.* 93-125.

Rudenko, Sz. I.

1960 *Kultura naszelenija Gornovo Altaja v szkifszkoe vremja.* Moszkva-Leningrád.

Cs. Sós Ágnes

1966-67 A dunaszekcsői avar kori temető. *FA* XVIII. 91-123.

Tettamanti Sarolta

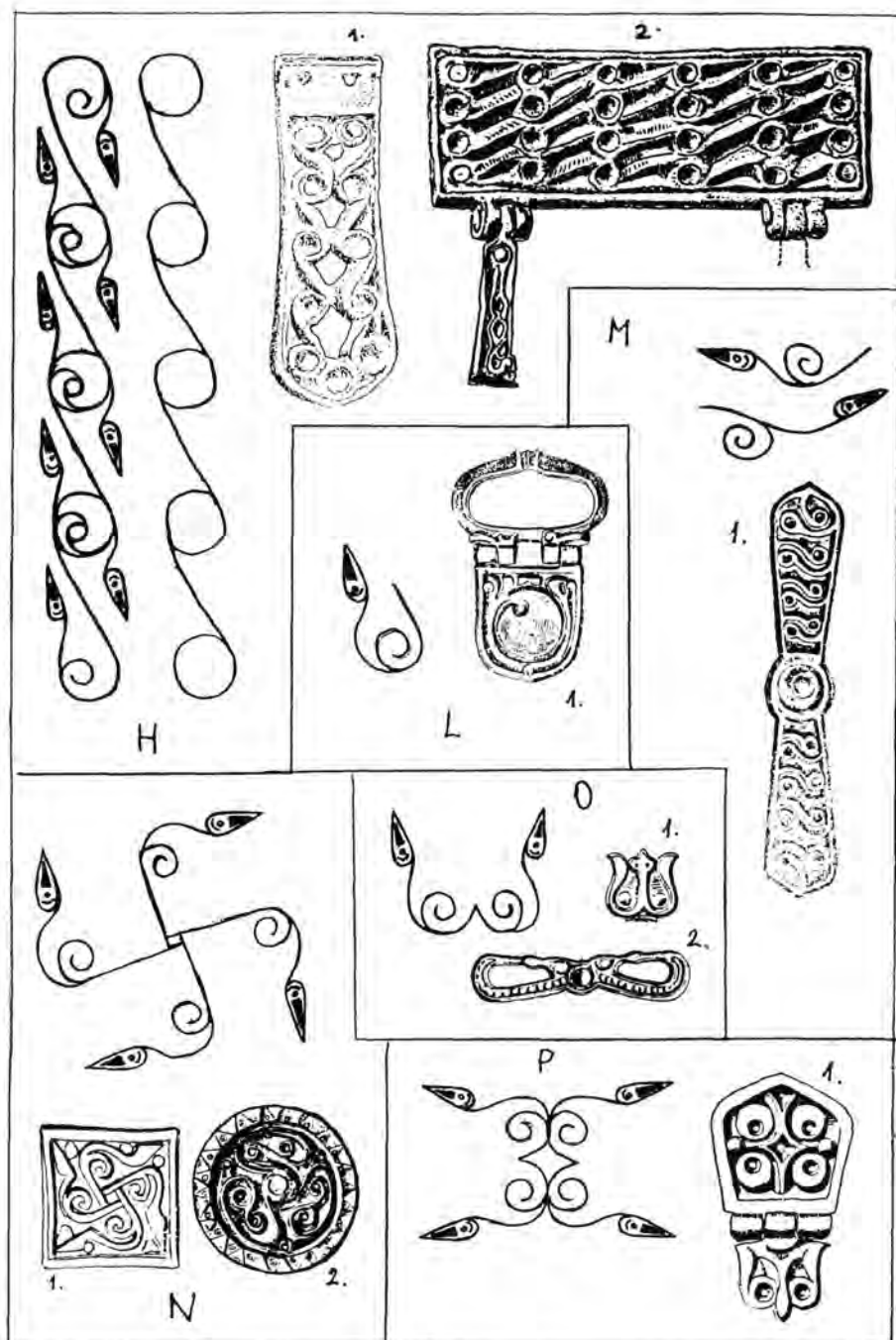
1985 Avar kori sírok Fótról. *Stud.Com.* 17. 345-368.

H. Tóth Elvira

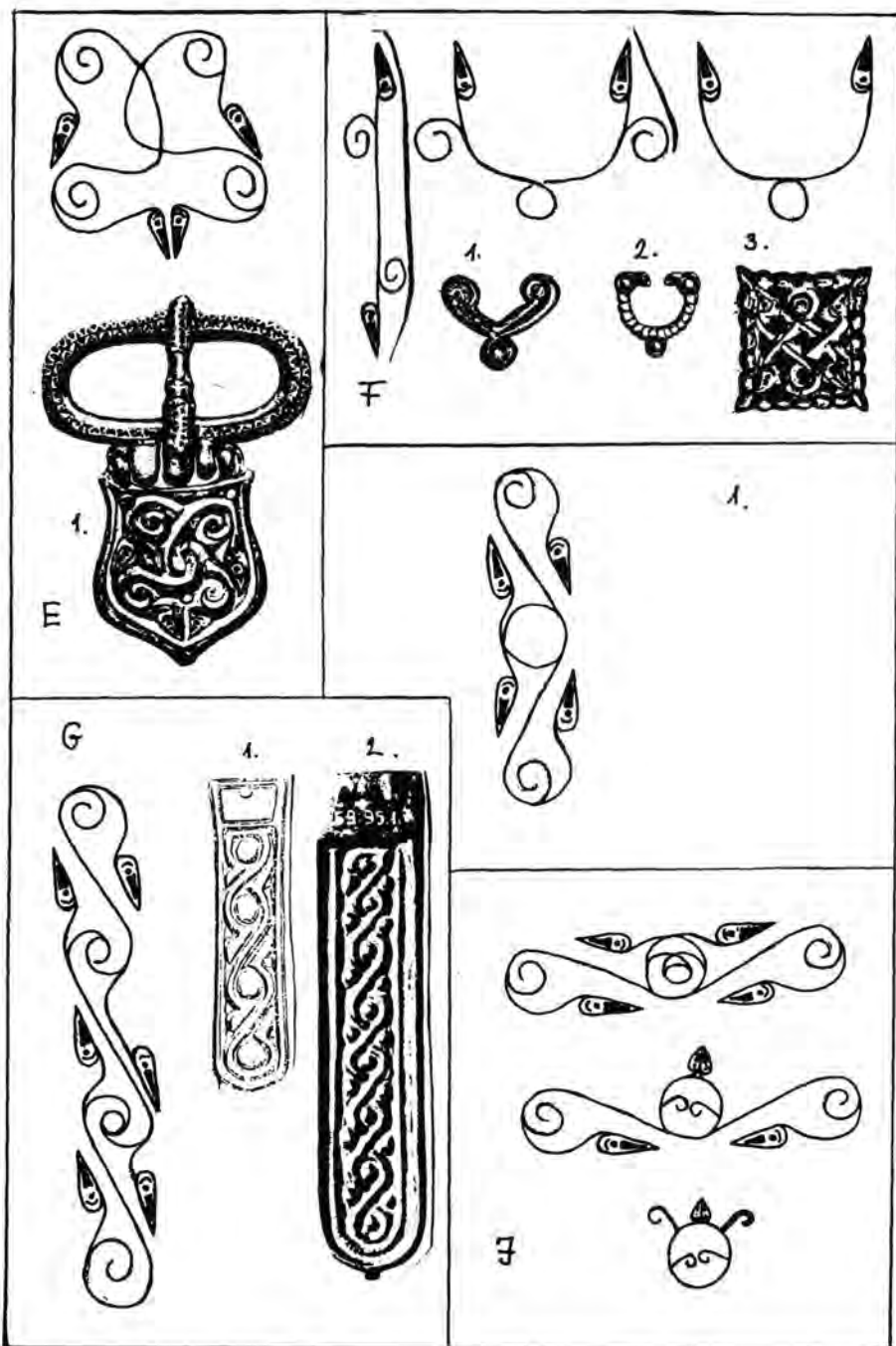
1972 Előzetes beszámoló a kunbányai avar fejedelmi leletről. *Cumania* I. 143-169.

Werner, Joachim

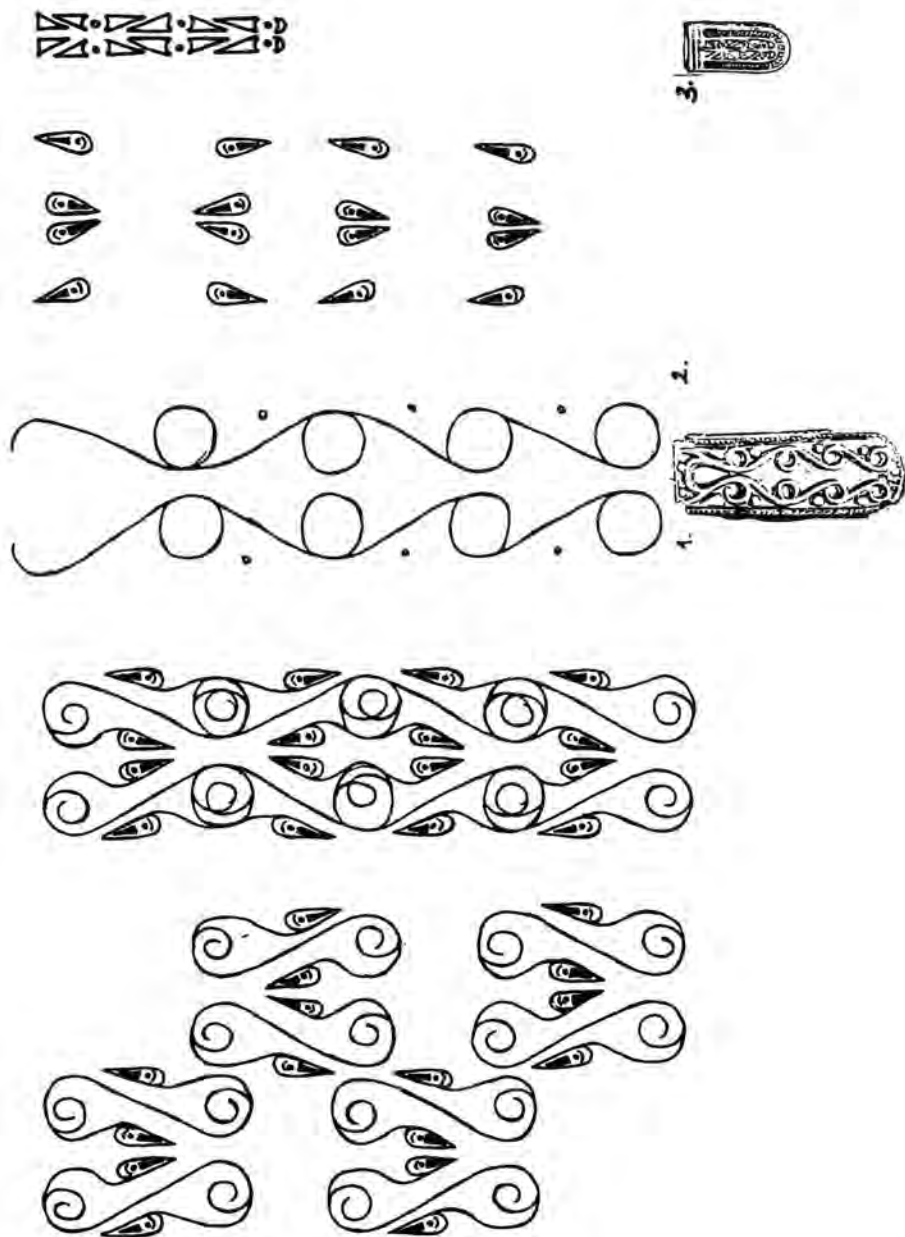
1986 *Der Schatzfund von Vrap in Albanien. Studien zur Archäologie der Awaren* 2. Wien.

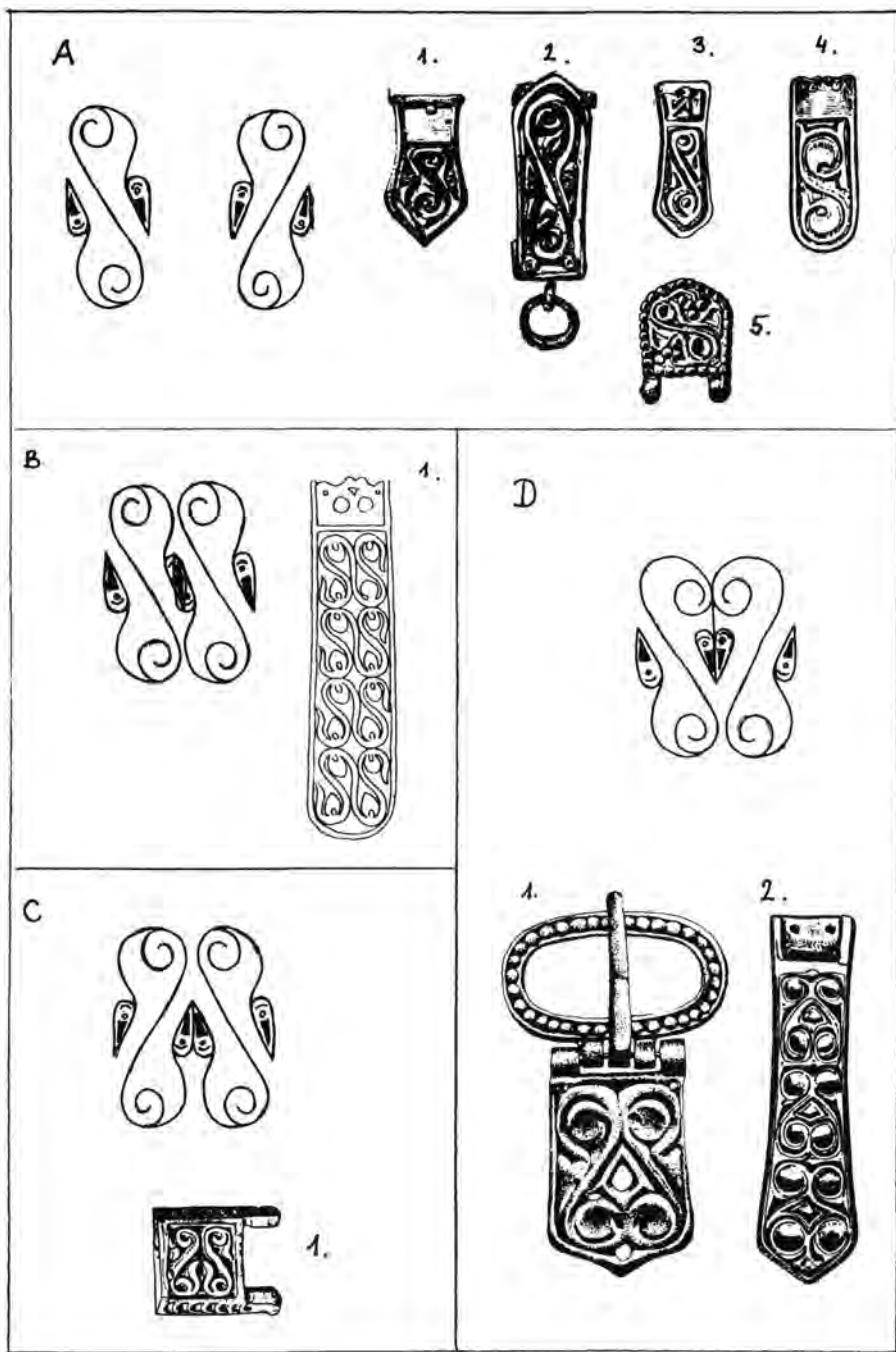
I. tábla

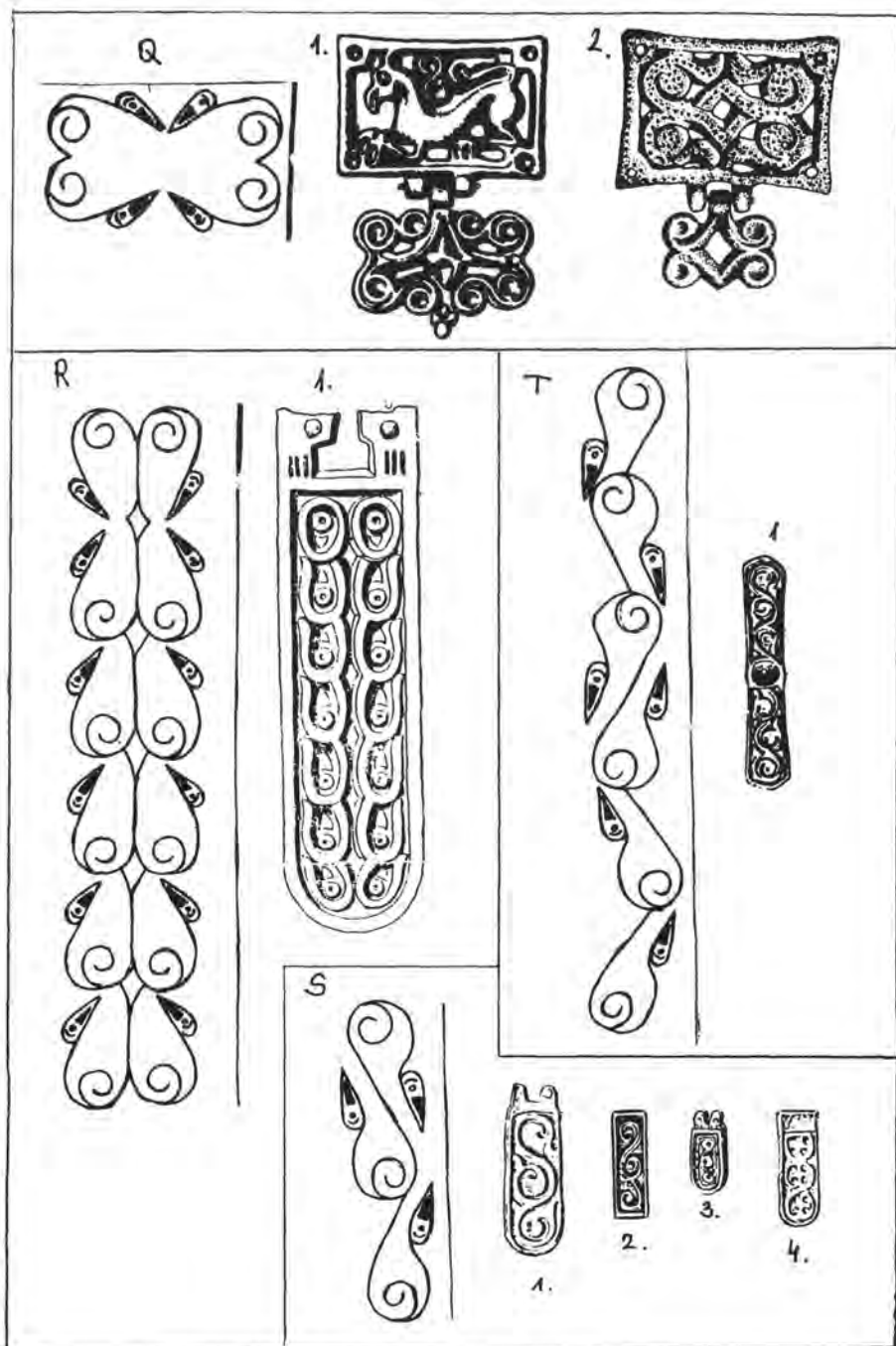
II. tábla

III. tábla

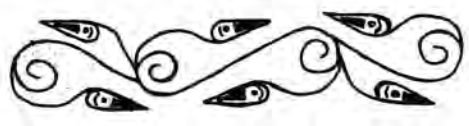

IV. tábla

V. tábla

U

1.

V

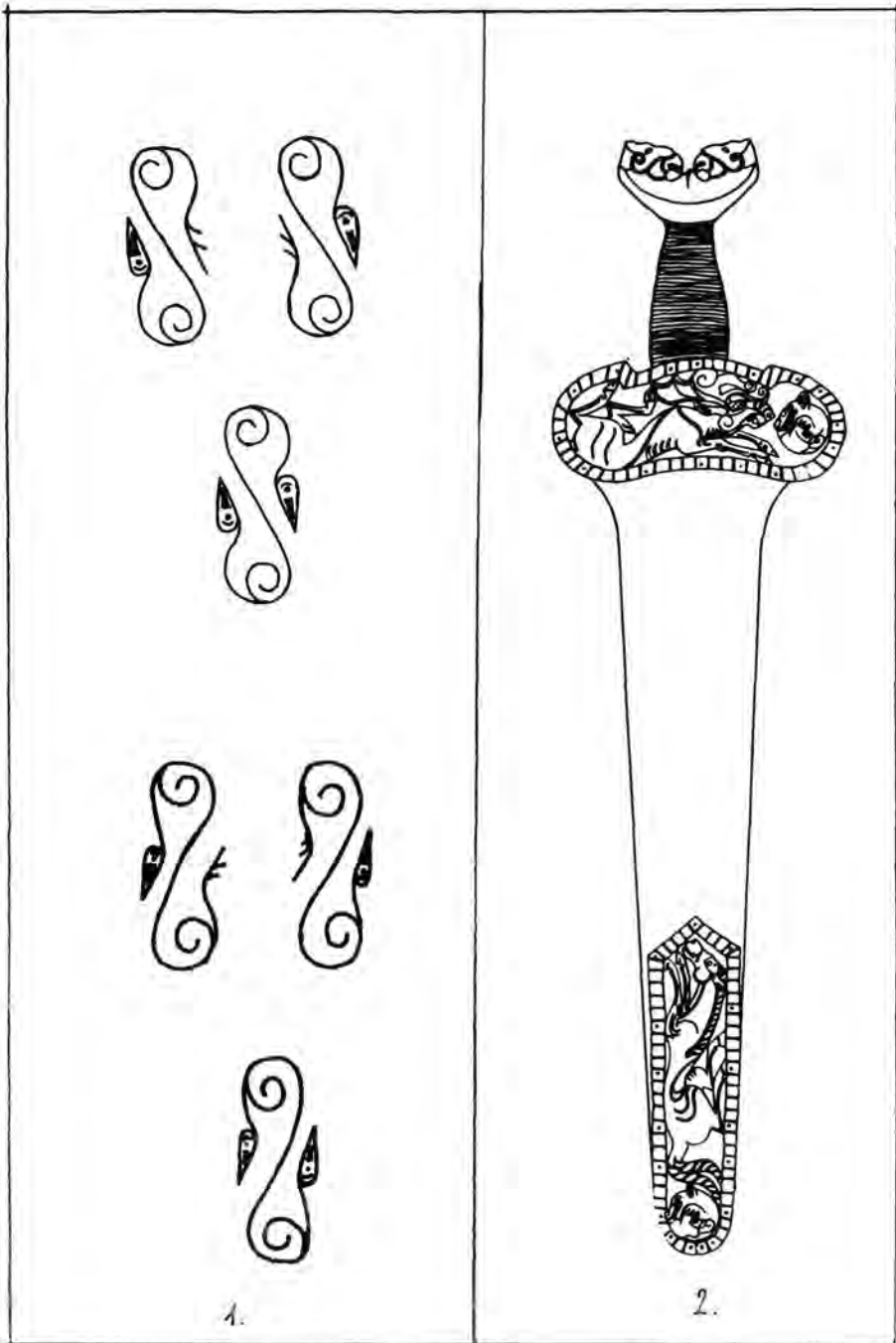

1.

VI. tábla

VII. tábla

Pazyryk - 1. kurgán

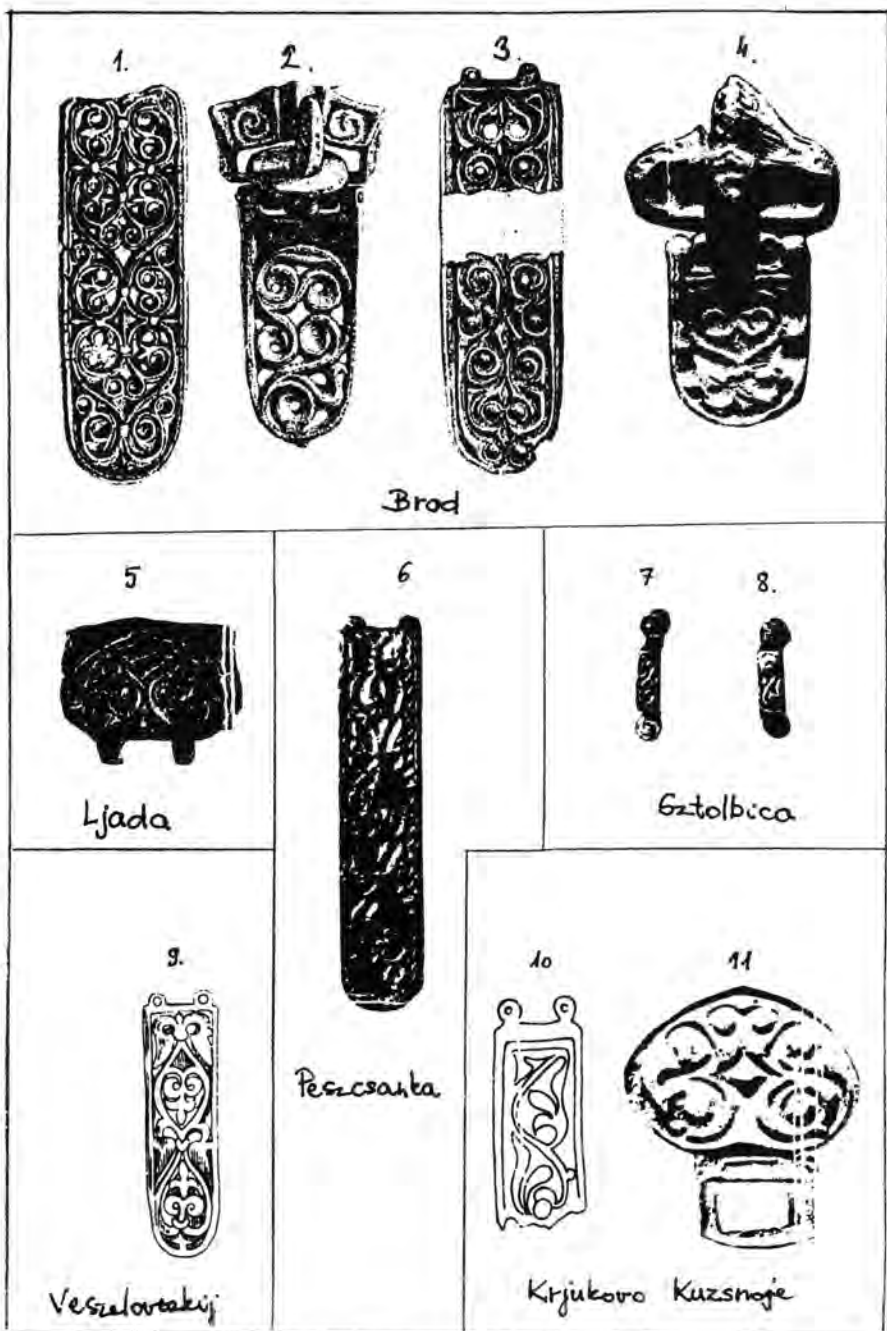

Pazyryk - 2. kurgán

VIII. tábla

IX. tábla

X. tábla

DIE RANKENMOTIVE DER AWARISCHEN KUNST

Pávai Éva

Anhand der Verzierungsmotive wird das spätawarische Fundmaterial in zwei Hauptgruppen aufgeteilt: auf die Ranken- und auf die Greifengruppe. Diese Arbeit untersucht die unzähligen Beschläge mit Rankenmuster, wobei die Ranken aus dem Grundelement, aus der Variationseinheit abgeleitet werden. Dieses Grundelement ist ein S-förmiges Motiv, welches einen dreieckigen oder tropfenförmigen Kopf und rankenartige Glieder aufweist. Diese Gestalt wird gespiegelt, vervielfacht, verrankt, immer so, daß selbst die S-Form auf jedem Exemplar nachweisbar ist.

Der Typ K kommt nur auf Gegenständen aus der mittelawarischen Zeit vor (Gátér, Regöly, Alattyán). Es ist interessant, daß diese in gewissem Grad „geometrisierte“ Variant der S-Form eine andere Entwicklungsrichtung des Motivs als bei den Typen der spätawarischen Zeit erahnen läßt. Daraus folgt, daß die mittelawarischen Rankenmotive, den Typ A als Grundtyp ausgenommen, nicht als Vorbild der gegossenen Gürtelgarnituren mit Rankendekor zu betrachten sind.

Der Vergleich der Rankendarstellungen aus dem Karpatenbecken und aus der Kama-Gegend zeigte, daß sie nichts gemeinsam haben. Dieser Umstand widerspricht der Vorstellung, wonach die Rankenmotive aus der Kama-Gegend stammen sollen. Man kann eher auf die Existenz eines gemeinsamen Ausgangspunktes zwischen den beiden Gebieten folgern.

Die S-Form nimmt in den Tierdarstellungen der skythischen Kunst konkrete Gestalt (Taf. VII/2, Taf. VIII).

Несколько вариантов изображения животных
в позднеаварском искусстве
Паваи Ева

В наши дни количество позднеаварского материала с изображением грифонов и растительным орнаментом (лозы) достаточно возросло для того, чтобы при анализе принять во внимание новые аспекты: обратиться к целому с позиции части.

В данном случае часть это позднеаварский поясной набор из погребения 32. могильника Сентеш-Надьхедь, раскопанного Габором Чалланем в 1941 году. Самая маленькая единица комплекса - малый наконечник ремня, украшенный мотивом S. Этот мотив варьируется на отдельных предметах набора из Надьхедь: в одном случае он отражается, в другом свивается воедино, вьётся или делится на две части. Всё это зависит от формы, хозяина предмета, ювелира и не в последнюю очередь от смыслового значения.

Разобравшись с этим поясным набором чем больше позднеаварских поясных наборов мы тщательно изучали, тем однозначнее становилось: все они сформировались как сложные орнаменты из упомянутого мотива S. Можно выделить четыре главных формы. Эти варианты действительны во всём позднеаварском материале с орнаментом лоз, но их можно найти и на предметах с грифонами. В весьма сложных формах они присутствуют на штампованных предметах среднеаварской эпохи и на прикамских бляхах.

Сам мотив S несмотря на свою лозообразность изображает фигуру животного: копытного в неправильной позе, нижней частью повернутого в противоположную сторону. В конкретной форме такое изображение животных встречается у саков.